

ПРАВОВИЙ СТАТУС АДВОКАТУРИ: ОСОБЛИВОСТІ ЮРИДИЧНОЇ ПРИРОДИ**LEGAL STATUS OF ADVOCACY: PECULIARITIES OF LEGAL NATURE****Боса І.В., аспірантка кафедри публічного управління та адміністрування***Національна академія внутрішніх справ*

У статті висвітлено, що адміністративно-правовий статус є сукупністю необхідних передумов, за допомогою яких можливо описати практичне значення конкретного уповноваженого суб'єкта в певному публічно забезпечувальному процесі. Розкрито, що поняття «адвокатура» можна розуміти у трьох значеннях, по-перше, як діяльність адвоката з надання правничої допомоги; по-друге, як професію; по-третє, як організаційну форму об'єднання адвокатів. Зауважено, що адвокатура, будучи організаційною формою об'єднання членів адвокатської корпорації, є самоврядною інституцією, яка покликана надавати правничу допомогу на професійній основі, захищаючи тим самим права і свободи людини і громадянина. Зазначено, що важливим для адвокатури є визначення її правової основи, обрання спеціально-дозвільного або загально-дозвільного принципу правового регулювання, що визначається приналежністю адвокатури або до публічного або до приватного права, нарешті – їх співвідношення у контексті ознак, засад та специфіки. Представлено, що погляди науковців щодо наявності у адвокатури приватної та публічної частки збігаються, при цьому різним може бути їх співвідношення. Продемонстровано, що є позиція, що діяльність адвоката має приватний інтерес і у ній слабо виражений публічний інтерес. Висвітлено, що є погляд відповідно до якого приватний і публічний інтерес в діяльності адвоката повинні бути рівнозначними. З'ясовано, що ще однією позицією є привалювання публічного інтересу над приватним інтересом. Визначено, що правовий статус адвокатури – це її становище серед інституцій, які повинні забезпечувати захист прав та свобод людини і громадянина у державі і суспільстві. Особливістю правового статусу адвокатури є її правова природа, яка характеризується дуалізмом, що виражається у наявності у неї як приватно-правової основи, так й публічно-правового начала. Але співвідношення цих складових може різнитися, в залежності від рівня розвинутої громадянської суспільства та правової держави.

Ключові слова: правовий статус, правовий статус адвокатури, правова природа адвокатури, публічне право, приватне право.

The article highlights that the administrative-legal status is a set of necessary prerequisites, with the help of which it is possible to describe the practical significance of a specific authorized subject in a certain public provisioning process. It is revealed that the concept of "advocacy" can be understood in three meanings, firstly, as the activity of a lawyer to provide legal assistance; secondly, as a profession; thirdly, as an organizational form of the association of lawyers. It is noted that the bar, which will be the organizational form of the association of members of the bar corporation, is a self-governing institution that is called to provide legal assistance on a professional basis, thus protecting the rights and freedoms of a person and a citizen. It is noted that it is important for the bar to determine its legal basis, to choose a special-permissive or general-permissive principle of legal regulation, which is determined by the bar's affiliation to either public or private law, and finally – their relationship in the context of features, principles and specifics. It is presented that the views of scientists regarding the presence of a private and public share in the legal profession coincide, while their ratio may be different. It has been demonstrated that there is a position that the lawyer's activity has a private interest and a weakly expressed public interest in it. It is highlighted that there is a point of view according to which private and public interest in the activity of a lawyer should be equal. It was found that another position is the preference of public interest over private interest. It was determined that the legal status of the bar is its position among institutions that must ensure the protection of the rights and freedoms of a person and a citizen in the state and society. The peculiarity of the legal status of the advocacy is its legal nature, which is characterized by dualism, which is expressed in the presence of both a private legal basis and a public legal principle. But the ratio of these components may vary, depending on the level of development of civil society and the rule of law.

Key words: legal status, legal status of advocacy, legal nature of advocacy, public law, private law.

Стан дослідження. Питанню адвокатури, її місця серед інституцій, які захищають права і свободи людини і громадянина присвячені наукові доробки таких науковців як М. Р. Аракелян, Н. М. Бакаянова, А. М. Бірюкова, Ю. М. Бисага, Т. В. Варфоломеева, Т. Б. Вільчик, В. В. Заборовський, С. С. Калинюк, А. М. Подоляка, О. В. Тимошук, В. М. Шаповал та інші. Але розуміння адвокатури як важливого суб'єкта реалізації і гарантування прав і свобод людини і громадянина в Україні вимагає з'ясування питання її правового статусу [1, с. 45].

Постановка проблеми. Адвокатура займає особливе місце серед суб'єктів, які забезпечують правоохоронну функцію держави, це визначається тим, що адвокатура, виконуючі функції державного органу, не є органом публічної влади. Тому розгляд важливим питанням для розуміння місця адвокатури серед інших органів публічної влади є з'ясування правового статусу адвокатури.

Виклад основного матеріалу. Науковці по-різному визначають поняття, сутність та структуру правового статусу. Якщо звернутися до наукової та довідково-енциклопедичної літератури, то бачимо, що під правовим статусом розуміють сукупність прав та обов'язків фізичних та юридичних осіб, що в Україні визначається Конституцією України, законами та іншими нормативно-правовими актами, міжнародними договорами, ратифікованими Верховною Радою України [2, с. 44].

У підручниках з адміністративного права одночасно зустрічаються такі терміни, як «правовий статус», «правове положення», «правове становище», «адміністративно-правовий статус» [3, с. 86, 120, 122; 4, с. 27, 39, 57; 5, с. 22, 39, 75]. Однак, незважаючи на це, серед науковців відсутня єдина загальноприйнята позиція щодо визначення правового статусу та його елементів. І саме віднесення тих чи інших елементів до структури правового статусу (правового положення, правового становища) зумовлює розмаїття варіантів його тлумачення [6, с. 15].

Науковці поняття «статус» у загальному вигляді визначають як «... щось стабільне, основне у правовому стані суб'єкта, яке разом з правосуб'єктністю містить також певне коло основних прав і обов'язків». Зокрема, С. В. Ківалов стверджує, що «конкретні права і обов'язки відображають специфіку реального правового становища особи, яке пов'язано більше з наявністю тих чи інших юридичних фактів, а не основною загальною становища суб'єкта в даній правовій системі» [7, с. 70–72; 8, с. 167].

Правовий статус фізичної особи визначають насамперед конституційні права, свободи та обов'язки людини і громадянина. Правовий статус юридичних осіб визначається через їх компетенцію, тобто права і обов'язки цих осіб, зафіксовані в чинному законодавстві. Від повноти юридичної фіксації повноважень даних юридичних осіб залежить ефективність їхньої діяльності» [9, с. 81].

У правовій науці відрізняються поняття правового статусу індивідуального та колективного суб'єкта права. Вони пов'язані один з одним, але разом із тим різні за своєю природою. Так, правові статуси колективних суб'єктів різняться між собою залежно від того, хто є носієм конкретного статусу: держава, народ, юридичні особи (державні, недержавні органи, підприємства, установи, організації тощо). Адміністративно-правовий статус як абстрактне поняття, яким представники доктрини адміністративного права намагаються означити сукупність необхідних передумов, за допомогою яких з'являється можливість описати практичне значення конкретного уповноваженого суб'єкта в певному публічно забезпечувальному процесі [10, с. 108]. Отже, адміністративно-правовий статус визначає правове положення суб'єкта в певній ієрархічній структурі. Фактично в такому розумінні домінує змістове означення категорії «статус» із доданням галузевого правового чинника – адміністративних норм, де й слід шукати відповідні елементи, що формують його зміст [11, с. 60].

Д. С. Роговенко визначає правовий статус юридичних осіб через їх компетенцію, тобто права й обов'язки цих осіб, зафіксовані в чинному законодавстві [12, с. 95–96].

В. К. Колпаков, О. В. Кузьменко під правовим статусом розуміють потенційну здатність мати права і обов'язки у сфері державного управління (адміністративна правоздатність), реалізовувати надані права та обов'язки у сфері державного управління (адміністративна дієздатність), наявність суб'єктивних прав та обов'язків у сфері державного управління формують адміністративно-правовий статус суб'єкта, є складовими адміністративної правосуб'єктності [5, с. 73].

При з'ясуванні поняття правового статусу адвокатури необхідно визначитись із розумінням самого терміна «адвокатура». С. О. Іваницький вважає, що поняття «адвокатура» використовується в п'яти основних значеннях: 1) діяльності адвоката з надання певних видів правової допомоги; 2) професія, що характеризує рід звичайної трудової активності особи; 3) організаційна форма об'єднання членів адвокатської корпорації; 4) наука; 5) навчальна дисципліна [13, с. 14]. Перші три підходи до розуміння адвокатури, повністю прийнятними.

При визначенні адвокатури як науки більш вдалим є використання терміну «адвокатологія». При цьому, як кожна наука адвокатологія має свій предмет, об'єкт та методи дослідження. Як зазначає Н. М. Бакаянова об'єктом адвокатології є адвокатура та діяльність адвокатів, предметом – закономірності діяльності адвокатів, їхні професійні інтереси, формування вимог суспільства до адвокатів, розвиток інституту адвокатури, особливості й характерні риси адвокатури, адвокатського самоврядування, функціонування системи органів адвокатського самоврядування, організація адвокатури. Методологія науки про адвокатуру складає її концептуальну основу, є її фундаментом, адже містить витоки та умови формування теорії адвокатури, характеризує її предмет, функції й завдання [14, с. 3].

Щодо адвокатури як навчальної дисципліни, то навчальна дисципліна «Адвокатура України», яка викладається на юридичного факультетах закладів вищої освіти, складається відповідно до освітньої програми «Право» і містить перелік певних питань. Тому вона не може охоплювати повне розуміння адвокатури як явища.

На нашу думку адвокатура, будучи організаційною формою об'єднання членів адвокатської корпорації, є самоврядною інституцією, яка покликана надавати правничу допомогу на професійній основі, захищаючи тим самим права і свободи людини і громадянина.

Тому створення найбільш ефективної моделі адвокатури передбачає визначення її правової основи, обрання спеціально-дозвільного або загально-дозвільного принципу правового регулювання, що визначається приналеж-

ністю адвокатури або до публічного або до приватного права, нарешті – їх співвідношення у контексті ознак, засад та специфіки.

Зрозуміло, що у сучасній науці, питання з приводу того, чи належить адвокатура до публічного або до приватного права, у принципі вирішено на користь того, що вона відноситься і до публічного й до приватного права.

С. О. Іваницький у своїх наукових працях демонструє наявність п'яти підходів щодо до місця адвокатури серед інших інституцій, які захищають права людини. Так, перший – етатистський підхід, прибічники якого вважають адвокатуру: 1) елементом системи судової влади; 2) юстиції у широкому сенсі цього слова чи системи кримінальної юстиції; 3) системи органів, що здійснюють правоохоронну діяльність або державний захист; другий – суспільний, при якому адвокатура розглядається як елемент громадянського суспільства, соціуму; третій – системно-соціальний, що відносить адвокатуру як незалежного елементу до однієї із соціальних систем – політичної, правової, правозахисної тощо; четвертий – комбінований розглядає адвокатуру як елемент кількох згаданих систем; п'ятий – позасистемний, при якому адвокатура не належить ні до однієї системи, розглядаючи її як самостійний, самоврядний інститут [13, с. 38–39].

Але в останній час прослідковується стійке зближення публічного й приватного права, що знову, пов'язано з усвідомленням держави як такого ж суб'єкта правової системи. Це можна спостерігати як на рівні національних систем так, й на рівні правових сімей. Тобто можна говорити про один із напрямків глобалізації правової сфери, що передбачає стирання меж між публічним і приватним.

Як зазначалось вище, погляди науковців щодо наявності у адвокатури приватної та публічної частки збігаються. Але підходи до їх співвідношення різняться.

Так, є позиція, що діяльність адвоката має приватний інтерес і у ній слабо виражений публічний інтерес [15, с. 95].

У свою чергу В. В. Заборовський, перебуваючи у пошуку «золотої середини», вважає, що «приватний і публічний інтерес в діяльності адвоката повинні мати рівнозначний, взаємостимувальний характер» [16, с. 30].

На думку ж А. М. Бірюкової досягти балансу між приватною та публічною складовою не можливо. Науковиця вважає, що тут йде мова про явища різного порядку. Приватна складова адвокатури, яка розкривається крізь призму діяльності адвоката як суб'єкта приватного права, характеризує її статус як професії. Адвокат не повинен і не може реально зберігати баланс між суспільними та державними інтересами та інтересами окремих громадян. Так само як і адвокатура у своїй організаційній двоєдності (як корпорація та як інститут), переслідує різні цілі та виконує різні функції. Як інститут адвокатура не надає професійної правничої допомоги, не здійснює адвокатської діяльності. Отже, вона констатує, що є прихильницею позиції, відповідно до якої національна адвокатура відзначається яскраво вираженим публічно-правовим характером, що не заперечує в ній приватну складову [15, с. 97].

С. О. Іваницький, проаналізувавши елементи публічного та приватного крізь призму: а) історичного контексту; б) характеру послуг, що надаються адвокатами; в) характеру взаємовідносин, які складаються в середині адвокатури та поза її межами, досить аргументовано обґрунтував вищезазначену позицію у своїй роботі [13, с. 38–45].

Дійсно, як слушно зауважує, І. О. Русанова, адвокатура хоч і виконує функцію особливої державної ваги – захист прав і законних інтересів громадян, однак не є державною структурою, а є професійним об'єднанням незалежним від органів влади. Адвокат – не державний службовець, зазначає, вона, а людина вільної професії, яка є незалежною від державної влади та громадськості – тільки при такому статусі адвокатури та адвокатів можлива ефективна поле-

міка з державним обвинувачем, виявлення помилок слідства та суду [17, с. 157]. Це закріплено й у статті 5 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 № 5076-VI «Адвокатура є незалежною від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб» [18].

При цьому, науковиця, стверджує, що визначення адвокатської професії як «вільної» є деякою мірою умовним – оскільки завдання адвокатури захищати приватних осіб у правовому спорі з державою, здійснюючої при цьому публічно-правові функції. З одного боку державні органи повинні сприяти забезпеченню незалежної ролі адвокатів, яка має гарантуватися при розробці та застосуванні законодавства, а з іншого адвокат як представник правової системи, відповідає перед нею як за свої приватні та комерційні справи, так і за здійснення функцій делегованих йому державою [17, с. 157].

Ця теза підтверджується закріпленням її у частині 2 статті 5 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 № 5076-VI «Держава створює належні умови для діяльності адвокатури та забезпечує дотримання гарантій адвокатської діяльності» [18].

Т. В. Вільчик зазначає, що при визначенні статусу та місії адвокатури в суспільстві слід зосередити увагу на напрямках і умовах її взаємодії з державними органами, які передусім зумовлюються тим, що, з одного боку, адвокат може виступати захисником посадових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування, представляти їх інтереси в судочинстві, а з другого – адвокатура може виступати захисником інтересів громадян-

ського суспільства. Сутність інституту адвокатури, вважає вона, полягає ще й у тому, що він одночасно є невід'ємною частиною судової системи, незалежність якої базується на поділі влади, яка може функціонувати лише за наявності дійсно незалежної адвокатури [19, с. 63].

С. В. Прилуцький зауважує, що саме адвокатура має бути надійною опорою судової влади та правосуддя [20, с. 240].

На думку К. Коваль зрілість демократичних інститутів держави визначає ступінь незалежності й суверенності адвокатури. У свою чергу, «правовий статус адвокатури завжди був певним показником захищеності особи й одним із індикаторів, що свідчать про успіхи в просуванні до правової держави та розвинутого громадянського суспільства» [21].

Т. Б. Вільчик визначає головною особливістю юридичної природи адвокатури в раціональному поєднанні приватного, професійного, публічного та державного характеру діяльності, за якого може бути забезпечена реальна незалежна правова допомога як кожному громадянину окремо, так і захист загальних громадських прав і свобод [19, с. 329].

Висновки. Таким чином, правовий статус адвокатури – це її становище серед інституцій, які повинні забезпечувати захист прав та свобод людини і громадянина у державі і суспільстві. Особливістю правового статусу адвокатури є її правова природа, яка характеризується дуалізмом, що виражається у наявності у неї як приватно-правової основи, так й публічно-правового начала. Але співвідношення цих складових може різнитися, в залежності від рівня розвинутої громадянського суспільства та правової держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Маркович Х. М. *Адвокатура України як механізм захисту прав людини та громадянина: теоретико-правовий ракурс. Порівняльно-аналітичне право.* 2020. № 1. С. 45–47.
2. Шемшученко Ю. С. *Правовий статус,* Київ : Українська енциклопедія, 2003. Т. 5 : П-С. 736 с.
3. *Адміністративне право України : підручник /* Битяк Ю. П., Гарашук В. М., Дьяченко О. В. та ін.; за ред. Ю. П. Битяка. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 544 с.
4. *Адміністративне право України. Академічний курс : підручник у 2 т. /* Авер'янов В. Б., Андрійко О. Ф., Голосніченко І. П. та ін. Київ : Юридична думка, 2004. (Загальна частина). Т. 1. 2004. 584 с.
5. Колпаков В. К., Кузьменко О. В. *Адміністративне право України: підручник.* Київ: Юрінком Інтер, 2003. 544 с.
6. Губанова Т. О. *Адміністративно-правовий статус педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників як учасників освітнього процесу за законом України «Про освіту».* *Київський юридичний журнал.* 2022. Вип. 2. С. 14–21.
7. *Адміністративне право України: навч. /* За заг. ред. С. В. Ківалова. Харків: Одиссей, 2004. 880 с.
8. Запотоцька О. В. *Поняття та елементи адміністративно-правового статусу Національного банку України.* *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО.* 2017. Випуск 42. С. 166-170.
9. Рябець О. М. *Публічне адміністрування діяльності юридичних компаній в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07: Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право/* Наук.-дослід. ін-т публіч. права. Київ, 2020. 222 с.
10. Чумак О. О. *Адміністративно-правовий статус державного виконавця.* *Публічне право.* 2013. № 1. С. 107–113.
11. Буравльов С. І. Категорійно-понятійне розуміння адміністративно-правового статусу господарських судів України. *Sciences of Europe.* 2020. Вип. 2. № 55. С. 59–63.
12. Білоус В. Т. Координація управління правоохоронними органами України по боротьбі з економічною злочинністю (адміністративно-правовий аспект) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2004. 444 с.
13. Іваницький С. О. *Теоретичні основи організації адвокатури в Україні: монографія.* К.: Інтерсервіс, 2017. 795 с.
14. Бакаянова Н. М. Предмет, об'єкт та методологія науки про адвокатуру. *Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. пр. /* ред. кол.: В. В. Завальнюк (голов. ред.) [та ін.]; відп. за вип. М. В. Афанасьева. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2016. Вип. 76. С. 3–9.
15. Бірюкова А. М. *Правовий статус адвоката і адвокатури: вітчизняна модель у контексті процесів глобалізації.* Дисер. докт. юрид. наук. 12.00.10. Київ, 2018. 508 с.
16. Заборовський В. В. *Правовий статус адвоката в умовах становлення незалежної адвокатури України: монографія.* Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2017. 900 с.
17. Русанова І. О. До питання визначення правової природи інституту адвокатури. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2014. № 5. С. 156–159.
18. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>
19. Вільчик Т. Б. *Адвокатура як інститут реалізації права дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.10. Х. , 2016. 490 с.*
20. Прилуцький С. В. *Судова влада в умовах формування громадянського суспільства та правової держави в Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.10. Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка., 2013. 35 с.*
21. Коваль К. «Ручна» адвокатура не потрібна нікому / Союз юристів України. URL: <http://lawyersunion.org.ua/?p=4914>